

Afscheid van *Psychologie en Maatschappij*

De Academische Boekengids 29, oktober 2001, pp. 9-10.

Zomer 2001. In een themanummer met de passende titel 'Blikken op vermoeidheid', kondigt de redactie van *Psychologie en Maatschappij* (P&M) het einde aan van dit tijdschrift. De reeks die in 1977 begon met een gestencild nummer zal de honderdste editie niet halen: de teller blijft steken op 97. Hoe ontwikkelde dit tijdschrift zich van een platform voor linkse psychologen tot een professioneel uitgegeven interdisciplinair tijdschrift? En waarom verdwijnt het? Een terugblik op 25 jaar P&M.

In maart 1977 verscheen voor het eerst de *Nieuwsbrief Psychologie en Maatschappij*.¹ Het was de bloeitijd van 'progressieve projectgroepen' die de wetenschap in dienst wilden stellen van de emancipatie van onderdrukte groepen: arbeiders, vrouwen, psychiatrisch patiënten, en *last but not least* de studenten zelf. De initiatiefnemers van P&M beoogden - in het jargon van die tijd - 'een communicatievorm te scheppen, die kan voorzien in de behoefte aan onderlinge steun in de ideologische en praktische strijd van psychologen en psychologiestudenten'. Een landelijk tijdschrift dus.

In de eerste jaargangen richtte de redactie van P&M zich vooral op het ontwikkelen van een alternatieve psychologie, het onderhouden van banden met 'progressieve praktijkwerkers' in de diverse sectoren, en het verbreden van de psychologie-opleiding. De toon was zelfbewust: het establishment in de Nederlandse psychologie werd gezien als een zelfgenoegzaam gezelschap, dat nodig moest worden wakker geschud. De tijd waarin dit louter geschiedde door leuzen, demonstraties en bezettingen was inmiddels voorbij: de studentenbeweging was studieuzeur geworden en probeerde nu de wetenschap van binnenuit te hervormen. 'Naast een te beperkte externe maatschappelijke kritiek op de toepassingen der psychologie, is er aandacht gekomen voor een interne wetenschappelijke kritiek. Er is een discussie op gang gebracht over de beheersfunctie van de psychologie. [...] Er is een brug geslagen tussen het verzet tegen de traditionele toepassingen van de psychologie en de ideologische vooronderstellingen van de dominante psychologische theorieën', zo luidde het in het eerste nummer van P&M.

In de eerste tien nummers van P&M zien we deze 'interne' en 'externe' kritiek op de heersende psychologie uitgebreid terug, enerzijds in de vorm van een uitgebreide 'grondslagediscussie', anderzijds in een reeks kritische analyses van gangbare psychologische praktijken in het bedrijfsleven, de geestelijke gezondheidszorg en het onderwijs. De belangrijkste schakel tussen theorie en praktijk werd gezocht in het marxisme. Met name de 'Kritische Psychologie' van Holzkamp en de zijnen werd naarstig bestudeerd en besproken, al ging deze zee vooral de kritische praktijkpsychologen te hoog. Zij richtten zich bij voorkeur op politieke doelen: het versterken van vooruitstrevende tendensen in de gangbare psychologie en de solidarisering met arbeiders en psychiatrisch patiënten.

Hoogtepunt

De jaren 1980-1981 vormden een hoogtepunt voor het progressief-psychologische kamp. In november 1980 werd in Amsterdam het congres 'Progressieve ontwikkelingen in de psychologie' gehouden, dat tot grote schrik van het NIP (de beroepsorganisatie van Nederlandse psychologen) maar liefst 1400 deelnemers trok. Ook het multidisciplinaire karakter van het congres was de gevestigde psychologie een doorn in het oog: behalve psychologen namen er filosofen, sociologen, onderwijskundigen, welzijnswerkers, psychiaters en wetenschapshistorici aan deel. De brede waaier aan perspectieven, aandachtsgebieden en thema's, vond in 1981 zijn neerslag in een kloeke, bij de SUA uitgegeven congresbundel.

P&M floreerde in die tijd: in 1980, bij de overgang van de SUA naar de Nijmeegse uitgeverij SUN, telde het tijdschrift meer dan 1100 abonnees en mocht het zich verheugen in een gestage stroom kopij. Het jaar 1980 markeerde ook de eerste koerswending in P&M. Het was de tijd waarin het persoonlijke politiek werd en de aanhangers van de kritische psychologie werd voorgehouden 'dat men wel een goede analyse van de institutionele en maatschappelijke *produktie* van het psychies lijden kan geven, maar te weinig een psychologies begrip ontwikkelt van de psychiese *zelf*. Met andere woorden: men loopt het gevaar in een sociologistiese benaderingswijze te vervallen.' Positief geformuleerd: 'Het serieus nemen van de eigen belevingswereld van mensen heeft niet alleen zin in een psychologische, maar ook in een politieke praktijk.'

De herwaardering van het subjectieve werd onder meer gevoed door de tweede feministische golf en de in Italië ontwikkelde 'democratische' psychiatrie, waarin relatief veel aandacht werd besteed aan de rol van het psychische in de individuele levensgeschiedenis. Vanaf dat moment kwam, na het marxisme, de psychoanalyse in beeld als toonaangevende theorie, al toonden veel auteurs in P&M zich beducht voor het individualiserende karakter van het werk van Freud en zijn navolgers. De heroriëntatie in het progressief-psychologische kamp leidde ook tot een minder krampachtige houding tegenover de gevestigde psychologie. Vooral vanaf 1983 groeide het aantal artikelen, discussiebijdragen en boekbesprekingen over theorie en geschiedenis van de psychologie. Daarbij werd steeds vaker kopij

aangeleverd door 'gevestigde' universitair medewerkers en hoogleraren, ongeacht of deze nu blijk gaven van een 'progressieve grondhouding' of niet. Sommige oudgedienden was dit een doorn in het oog: zij vonden dat de redactie van P&M zich uitleverde aan de burgerlijke psychologie, en in de discussierubriek werd smalend gesproken over de nieuwe gevestigden die de kritische psychologie hadden ingeruild voor een mooie baan aan de universiteit.

Toch was P&M bepaald geen 'gewoon' psychologietijdschrift geworden. Bij de redactie bestond nog steeds een grote interesse voor actuele maatschappelijke en culturele onderwerpen, en vaak liep P&M voorop in het exploreren van nieuwe vraagstukken zoals in de themanummers over migrantencultuur (1983), vergrijzing (1986), en armoede (1987). Hier, maar ook in themanummers over jeugdcultuur (1980), psyche en literatuur (1983), recht en psychologie (1984), psyche en moraal (1985) en mentaliteitsgeschiedenis (1986), werd vrijmoedig geput uit de andere sociaal-wetenschappelijke disciplines, maar ook uit de rechts-, geschiedenis- en literatuurwetenschap.

In de eerste 'politieke' periode en in de tweede 'culturele' periode werd P&M gekenmerkt door stevige theoretische reflectie op ontwikkelingen binnen en de maatschappelijke rol van de psychologie, en dat bleef zo. Vanaf 1988 kreeg de voorhoederol die P&M zichzelf toebedeelde, vorm door het belichten van nieuwe ontwikkelingen binnen de academische psychologie. Dit gold in de eerste plaats de *cognitieve psychologie*, waaraan in 1984 en 1987 al themanummers waren gewijd, en die tussen 1988 en 1992 in vrijwel ieder nummer werd bediscussieerd. Daarnaast werd het *social-constructivisme* op de agenda van de Nederlandse psychologen gezet, via een gevarieerd themanummer dat werd gevolgd door een overvloed van artikelen en interviews met vooraanstaande vertegenwoordigers van deze stroming, zoals Gergen, Harré en Shotter.

Vanaf 1992 kregen culturele onderwerpen en de theorie en geschiedenis van de psychologie weer ruim baan. Indicatief voor het laatste waren de themanummers over wetenschapspsychologie, 'Honderd jaar Nederlandse psychologie', en de diepgravende artikelen over centrale psychologische concepten als evolutie, ontwikkeling en 'het zelf'. Cultuur vinden we onder meer terug in de themanummers over de Rotterdamse wijk 'Spangen', 'Psychologie en kunst', 'Het versierde lichaam' (over bodybuilding, tatoeage en cosmetische chirurgie), 'De roes', 'Over seks gesproken', 'Psychologie en marginaliteit' en 'Interculturele communicatie'. En zoals het een kritisch-reflexief tijdschrift betaamt, werd in het themanummer 'Universiteit en revolutie' (1999) op nuchtere wijze teruggeblikt op de hoogtijdagen van de studentenbeweging.

Revolutie

Vijftig jaar P&M geeft ook een revolutie te zien, niet, zoals de eerste redacties hoopten, in de maatschappij of in de psychologie, maar vooral in de kolommen van het blad zelf. Van een spreekbuis van en voor progressieve psychologen veranderde P&M in een serieus en doorwrocht tijdschrift voor de psychologie en haar vele grensgebieden. In die 25 jaargangen zijn vier constanten aan te wijzen die de identiteit van het blad hebben bepaald, en die het in hun combinatie tot een uniek tijdschrift hebben gemaakt, waarvan het verdwijnen alleen maar kan worden betreurd.

Ten eerste was P&M bij uitstek het Nederlandse tijdschrift voor theorie, grondslagen en geschiedenis van de psychologie. De aandacht daarvoor manifesteerde zich al in het eerste nummer en bleef tot op de dag van vandaag, al werd 'theorie' steeds minder het fundament voor een progressieve psychologiepraktijk en steeds meer een zelfstandig onderzoeks- en discussieterrein. Ten tweede heeft P&M van meet af aan een grote belangstelling getoond voor maatschappelijke en culturele thema's, die vaak werden aangevuld met een cultuur-psychologische langetermijnanalyse. Ten derde, en dat hangt met het vorige samen, toonde P&M zich weinig dogmatisch als het ging om disciplinegrenzen. Bijdragen van auteurs uit andere disciplines waren altijd zeer welkom, omdat ze het onderwerp in kwestie, of het nu ging om 'grondslagen' of om culturele onderwerpen, extra reliëf gaven. In de vele themanummers die in die 25 jaar werden geproduceerd, vinden we niet alleen bijdragen van auteurs uit vrijwel alle sociale wetenschappen, maar ook van theologen, filosofen, medici, letterkundigen, historici, biologen en wiskundigen. Ten slotte was tekenend voor P&M dat er in de kolommen veel werd gediscussieerd, al is uiteraard de inzet van de debatten in de loop van de tijd veranderd. Waar in de beginjaren de 'progressieve psychologen' uit de verschillende universiteitssteden de degens kruisten over Marx-interpretaties, de 'juiste' politieke strategie of de noodzaak van een homoseksuele psychologie, ging het in de latere jaargangen over paradigma's in de geschiedschrijving van de psychologie, cognitie en emotie, het connectionisme, of over Kant als voorloper van de ecologische psychologie.

Discussies waren er ook veel binnen de redactie zelf: over de te volgen koers, de te kiezen thema's, en over de kwaliteit van de aangeleverde kopij werd diepgaand gedebatteerd. Dit vloeide voort uit de doelstellingen van P&M: de redactie van een blad dat zich afficheert als gericht op vernieuwing moet de psychologie en haar buurdisciplines, maar ook de maatschappelijke actualiteit afstropen naar interessante nieuwe ontwikkelingen, en daar auteurs bij zoeken. Dit leverde de achtereenvolgende redacties, behalve veel werk, een grondige academische vorming en een breed netwerk op, en de lezers vaak verrassende inzichten.

Nekslag

Waarom verdwijnt P&M? De redactie zelf noemt in haar aankondiging drie redenen voor haar besluit om ermee te stoppen: het abonneebestand is gedaald tot beneden de kritische grens, de academische

belangstelling voor Nederlandstalige publicaties is tanende, en het is steeds moeilijker nieuwe redactieleden te vinden. Gemeenschappelijke achtergrond van alle drie is de verstrakking van de academische cultuur in de afgelopen vijftien jaar. Als gevolg daarvan zijn sociale wetenschappers tegenwoordig minder geneigd, of in de gelegenheid, tot lezen - en als ze dat al doen kiezen ze voor tijdschriften die op hun specialisme betrekking hebben. Publiceren doen ze bij voorkeur, zij het meestal niet vrijwillig, in Engelstalige tijdschriften. De gevolgen van deze ontwikkeling troffen overigens niet alleen P&M: vrijwel alle Nederlandstalige sociaal-wetenschappelijke tijdschriften, en zeker die met een wat bredere oriëntatie, hebben ermee te kampen gehad. In sommige gevallen leidde dit tot opheffing (*De Elfder Ure, Tijdschrift voor Vrouwenstudies*), in andere gevallen tot fusies met verwante periodieken (*Comenius, Krisis Kennis en Methode*) of een doorstart met een nieuwe redactionele formule (*Versie*, voorheen *Tijdschrift voor gezondheid, burgerschap en politiek*).

Zo bezien moet de vraag niet luiden 'waarom verdwijnt P&M?' als wel 'hoe heeft P&M zolang kunnen voortbestaan?' Gedurende de eerste vijf jaar kon P&M profiteren van de vele en gevarieerde projecten die uit de studentenbeweging waren voortgekomen: deze hadden voor hun bevindingen en resultaten eenvoudigweg een medium als P&M nodig, en tegelijkertijd leverden ze een gretig lezerspubliek op. Met het afkalven van de kritische golf daalde het abonneebestand en verminderde de stroom kopij. Al vanaf medio jaren tachtig constateerden de achtereenvolgende redacties dat het abonnee-aantal de 'kritische grens' naderde. Telkens werd deze grens echter bijgesteld, omdat de redactie nog voldoende energie en creatieve ideeën had, succesvol kopij wist te werven en de uitgever wist te paaien.

Het beleid van de P&M-redactie om zich te concentreren op culturele thema's, theoretische vraagstukken en een multidisciplinaire aanpak van psychologische onderwerpen was een natuurlijke, maar ook een riskante keuze. Zij was natuurlijk omdat de bezinning op de maatschappelijke rol en de inhoudelijke ontwikkeling van de psychologie vraagt om een benadering die zowel breed als diep is. Zij was riskant omdat P&M daarmee werd tot een tijdschrift voor *intellectuelen*, terwijl tegelijkertijd het academische klimaat - zeker binnen de psychologie - steeds minder intellectueel werd. De interesse voor 'beschouwende' artikelen taande, ook binnen de generatie die aanvankelijk de P&M-abonnees, -auteurs en -redactieleden leverde, en velen vonden het 'clubgevoel' te weinig reden om het abonnement aan te houden.

De achtereenvolgende redacties bleven echter onverdroten doorgaan: er waren interessante onderwerpen en ontwikkelingen genoeg, en voor de redactieleden zelf was het werk een plezierige en nuttige, zij het een tijdrovende leerschool (ik spreek uit eigen ervaring). Na het wegvallen van 'de beweging' als natuurlijke voedingsbodem, is het nu de universiteit zelf die de nekslag uitdeelt. Was het in eerdere jaren nog mogelijk om voor het redactielidmaatschap jonge, gekwalificeerde kandidaten te vinden, in de huidige tijd zien deze (meest AIO's) zich gedwongen hun proefschrift binnen de gestelde termijn af te ronden. Dat maakt deelname aan redactiewerk vrijwel onmogelijk - als het hen door hun promotor al niet kortweg verboden wordt. Tegelijkertijd staan de reeds gepromoveerde universitair medewerkers onder forse druk hun score aan Engelstalige publicaties te halen, en wordt het redactielidmaatschap van een niet-specialistisch Nederlandstalig tijdschrift als P&M als 'not done' beschouwd.

Gegeven de constante hoge kwaliteit van de afgelopen jaargangen mag het bovenstaande een wrange ontwikkeling worden genoemd. P&M kan zich inhoudelijk gemakkelijk meten met de internationale tijdschriften op haar gebied, en is qua oriëntatie, breedte en diepgang eerder een 'internationaal' dan een nationaal tijdschrift. Op het internationale vlak is de belangstelling voor het soort artikelen dat in P&M wordt gepubliceerd groter dan in Nederland, waar de rationalisering van de academie inmiddels groteske vormen begint aan te nemen. Binnen de Nederlandse psychologie zijn geschiedenis en wetenschapsfilosofie vrijwel verbannen uit het onderzoekscircuit, is de historische psychologie een natuurlijke dood gestorven, en is de internationale aansluiting van de cultuurpsychologie in de knop gebroken. Mogelijk ontstaat in de komende jaren nog behoefte aan een internationale variant van P&M. Het is echter de vraag of Nederland dan nog in beeld komt als rekruteringsveld...

Noot

1 Bij het schrijven van dit artikel heb ik gebruikgemaakt van een drietal eerdere publicaties over de geschiedenis van P&M: R. Abma (1987), 'Niet bij psychologie alleen. Tien jaar "Psychologie en Maatschappij"', *P&M*, 11, 287-99; R. Abma en J. Jansz (1997), 'Over de grensgebieden van de psychologie. Twintig jaar "Psychologie en Maatschappij"', *P&M*, 21, 263-76; R. Abma en J. Jansz (2000), 'Radical Psychology Institutionalized: A History of the Journal "Psychologie & Maatschappij"', *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Vol. 36, 1-14.

Ruud Abma, Capaciteitsgroep Algemene Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. De auteur was van 1983 tot 1988 redactielid van *Psychologie en Maatschappij*, en is sinds 1996 redactielid van *De Psycholoog*.